

TÜRKİYE'DE SOL AKIMLAR 1936-1945

ÇALIŞMAMIN İKİNCİ CİLDİNİN (1992'DE YAYIMLADIĞIM) 1925-36 YILLARINI KAPSAYAN İLK BÖLÜMÜNDEKİ GİBİ, BU 12 YILLIK ALT-DÖNEMDE DE SOL AKIMLARIN HEMEN HEMEN TÜMÜ YASA-DIŞI TKP İLE ÖZDEŞTİR. BU YILLARDA, TÜRKİYE'DE DE DÜNYADA DA ÖNEMLİ GELİŞMELER OLMUŞTUR. 1938 SONLARINDA ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜYLE EBEDÎ ŞEFLİKTEN MİLLÎ ŞEF REJİMİNE GEÇİLMİŞ, ERTESİ YIL İSE TARAFSIZ KALMAYI BAŞARMAMIZA KARŞIN, ÜLKEMİZİ DE DERİNLİĞİNE ETKİLEYEN VE BU ALT-DÖNEMİN SONUNA DEĞİN SÜRECEK OLAN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI PATLAK VERMİŞTİR.

Sovyetler Birliği Stalin'in diktatörlüğü altındadır. Geçen alt-dönemin sonlarında başlayan göstermelik muhakemelerle kanlı parti temizlikleri, bu alt-dönemin ilk yıllarında yoğunlaşacaktır. Komintern de, 1943'te kapatılışına kadar, artık tamamıyla Sovyet dış politikasının bir aracı niteliğindedir. Gizli TKP 1936'da KE'den çıkarılmış, askerî bir deyimle iskelet kadroya indirgenmiştir. Yine de, Türkiye'deki sol etkinlikleri gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak, KE, yani Sovyet Rusya belirlemektedir. Bu bakımdan her yılın öyküsüne yine Türk-Sovyet ilişkilerine bakarak başlamakta yarar vardır. Ama önce, 1936'da alınan merkezsizleştirme kararının "evveliyatı"nı görmeye çalışalım.

Separat Kararının Ardalanı

TKP'nin KE'den ayrılması niçin ve kimin kararıyla oldu?

Bu kararın gerekçesi, TKP'nin yanlış politikalar izlemesi, kötü yönetilmesi, gereği gibi çalışmaması, etkinlikten uzak kalması mıydı; yoksa SB'nin ulusal ve uluslararası çıkarlarının, Kemalist yönetimin TKP tarafından rahatsız edilmemesini gerektirmesi ve Türk-Sovyet dostluğunun TKP'siz daha iyi gelişebileceğinin düşünülmesi miydi? (Gerek 1935'teki son (8.) KE Kongresinde alınan genel olarak anti-faşist Halk Cepheleleri oluşturma kararı, gerekse 1943'te KE'nin kapatılması, daha çok ikinci türden nedenlere dayanmıştır.) Sorunun ikinci bölümü, yani merkezsizleştirmenin TKP Merkez Komitesi (Haricî Bürosu) tarafından mı karara bağlandı, yoksa KE Yürütme Kurulu Sekreteryası'nca mı dayatıldı, da, ilk bölüm kadar tartışmalıdır. Ben bu konuların siyah-beyaz bir kesinlikle yanıtlanabileceğini sanmıyorum. Her iki sorunda da belirleyici etken, KE ve gerisindeki SB yönetimi olmalı; ama iç koşulların ve Türk partisi yöneticilerinin etki payı da görmezlikten gelinemez.

TKP içinde 1934 yaz sonunda başlayan bir özeleştirme ve düzeltim çabası,¹ ertesi yılın KE kongresinde çizilen yeni strateji çerçevesinde "legale çıkma" biçimine bürünmüştür. (TKP'ne bu sıfatla yasal kimlik tanınamayacağı için, partililerin bireysel olarak ve aşırı ideolojik istemlerde bulunmaktan sakınarak, yasal basına ve örgütlere girmeleri öngörülmüştür.

Şimdi, elimizde arşivden bir toplantı tutanağı var:

RTseHJDNJ (Rusya Son Çağ Tarihsel Belgeleri Koruma-İnceleme Merkezi), eski SBKP Merkez Arşivi, F.495, Op.181, D.281, Arap harfleriyle ve hayli okunaksız bir elyazısıyla kaleme alınmış, önlü arkalı 52 yapraklık bu belge, Moskova'da 8-9 ve 11-13 Ağustos 1934'te yapılan beş günlük TKP MK Haricî Büro toplantısının tutanağı.²

Ferdi takma-adını taşıyan Dr.Şefik Hüsnü Değmer'in başkanlığı altındaki Dış Büro, bu toplantısında, Türkiye'den gelen, "fırka idarecisi kadrodan" Hüsam'ı (Hüsamettin Özdoğu - takma-adları "Anastas" ve "Aziz") dinliyor ve tartışıyor.

Gündem: parti etkinlikleri, memleketin iç ve dış durumu ve örgüt sorunlarıdır.

Toplantıya katılanların kimi gerçek adlarını kullanıyorlar, kimiye parti takma-adlarıyla anılıyor:

Marat (Lâz İsmail - İ.Bilen),

Petrof (Zeki Baştımar),

Reşat (R.Fuat Baraner - tutanakta "Sıtkı" takma-adıyla da geçiyor),

Miller (Vedat Türkali'nin kayd-ı ihtiyatla anımsadığına göre, Türk seksiyonuyla ilgili bir Komintern uzmanı; sonraki parti tasfiyeleri sırasında intihar etmiş bir Yahudi devrimci),

Kotelnikof (herhalde Türkseyi ve Türkiye'yi bilen bir başka Komintern uzmanı)

Ahmet (A.Fırıncı - tutanakta "Aliyef" takma-adıyla da geçiyor)

¹ Bu yönde ilk belirti, Dr. Şefik Hüsnü'nün 20 Ocak 1934'te yapılan KEYK toplantısındaki konuşması sayılabilir. Bknz. benim Türkiye'de Sol Akımlar II - 1925-1936 kitabımda, s. 108.

² Bu belgeyi Bilâl Şen inceleyip notlar almıştır. Rahmetli arkadaşım Halil Erdoğan Cengiz de bir bölümünü benim için yeni harflere çevirmiş; yine de okunamayan bazı sözcükler kalmıştı. Ben, hem Şen'in notlarından hem de Cengiz'in çevrimyazısından yararlanarak bir özet yapıyorum.

ve Fahri (Ali Cevdet).

Konuşmalarda Nâzım (N.Hikmet Ran), Hamit (?), Vasıf ("Can" takma-adıyla da geçmekte: Eczacı V.- soyadı: Onat veya Tokuzlu), Nadir (?), Dr.Hikmet (Kıvılcımlı), "provokatör" Şerif Salih, Halim (Hasan Âli Ediz), Ferit(? - Feridof/Boz Mehmet), Kerim Sadi, Kenan(?), Nuri(? - Tayyareci), Feridun(?), Namık(?), Necdet(?), Safvet(?), İlhami(?) gibi gerçek ya da takma bir takım adlar anılmaktadır.

Ülkedeki durum ve TKP'nin etkinlikleri hakkında verilen bilgilerde ve yapılan tartışmalarda, çeşitli illerde örgütlenme girişimlerinin karşılaştığı güçlükler, yayın çıkarma çabaları, tutuklama ve mahkûmiyetlerle yenilen darbeler, provokatörlerin verdiği zararlar, onları ve diğer hainleri teşhir etme gereği, bağımsız meslek birlikleri (sendikalar) oluşturmakta uğranan başarısızlıklar, Nâzım muhalefetinin onun hapse düşmesiyle dağıldığı, üniversitede Komsomol/gençlik örgütü kurma gayretleri, Yahudi aleyhtarlığıyla başlayan faşistlerin sonra Komünizm düşmanlığına geçmeleri, Kadınlar Konferansı için görevlendirilen Hikmet ile Kerim Sadi'nin bir şey yapamadıkları, burada [KUTV'da] yeni kadrolar yetiştirilmesi gereği, öğrenci seçmekte dikkatsiz davranıldığı, konspirasyon [gizli çalışma] yöntemlerine gereğince özen gösterilmediği, Komintern'in TKP'ye önerdiği somut önlemlerin dikkate alınmadığı, köylerde örgütlenilmediği, oysa bunun çok önemli olduğu gibi konular üzerinde durulmuştur. Bu arada, Ali Cevdet (Fahri), Batum'a kadar üç günde gelen yoldaşların, "irtibat işlerinde burada çalışan arkadaşların vazifelerini yapmamaları" nedeniyle Batum'dan Moskova'ya gelmelerinin bir ay sürdüğünden yakınmıştır.

Bu Dış Büro toplantısında 45 kişinin partiden atılması, 66 kişinin de ajan ilân edilmesi kararlaştırılmıştır.³

~~Aynı arşivden bir başka belge [bu kere yeni harflerle daktilo~~

³ Bu isim listeleri için bkz. benim *Türkiye'de Sol Akımlar II - 1925-36* kitabımda (s. 375-76 ve 421-239) aktarılan Orak Çekiç'in 20 Aralık 1935 tarihli ilk ve 1 Haziran 1936 tarihli 8'inci sayıları.

4

Aynı arşivden bir başka belge [bu kere yeni harflerle daktilo edilmiş 4 sayfa] bize "TKP'nin faaliyet ve teşkilât vaziyeti hakkında MK murahhası Anastas Yoldaşın Raporuna dair [alınan] Karar"ı göstermektedir: F.495, Op.11, D.373, L.26. ①

1932 yılında Zeki Baştımar'ın Haliç-Defterdar'daki evinde yapılan parti toplantısı 4'üncü kongre diye bilinirken,⁴ bu Dış Büro oturumunda konferans sayılmış ve orada 1927 tutuklamasından sonra koopte edilen Geçici Merkez Komitesi yerine seçilen 28 kişinin birçoğunun MK üyelikleri onaylanmayarak 17 kişiye indirilmiştir (iki yıl üç ay sonra yapılan özel bir KEYK Sekretaryası oturumunda ise bunlardan yalnızca 9'u onaylanacaktır):

1. Hüsamettin Özdoğu (Aziz, Anastas)
2. Ahmet Fırıncı (Nuri, Aliyef)
3. Sabri Mehmet (Saim)
4. Laz İsmail (Marat, İ.Bilen)
5. Reşat Fırat Baraner (Sıtkı, Refik)
6. Zeki Baştımar (Aydın, Petrof)
7. Mehmet Bozışık (Feridof, Boz)
8. Dr.Şefik Hüsnü Değmer (B.Ferdi)
9. Remzi (Sakof)
10. Abbas (Dümof)
11. Semiha Uzunhasan (Sıdıka)
12. Niko Senkiyeviç (Nahimof)
13. Fevzi (Ahmet)
14. Vasıf Onat (Eczacı - Can)
15. Dr. Hikmet Kıvılcımlı
16. Hasan Âli Ediz (Halim)
17. Tayyareci Nuri

Ayrıca üç kişi de yedek/aday üye olarak saptanmıştır:

1. Ali Cevdet (F2/M)
2. Fikret
3. Yunus (Namık).

⁴ Bknz. Tunçay, op.cit., s.96.